

DOI 10.15407/mics2020.08.024

УДК 94+069(477.25)

Дворкін Ігор,

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Харків,
igor_dvorkin@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9190-8265>

МУЗЕЙНИЦТВО В КИЄВІ (1830-ті – 1919 рр.): ФОРМУВАННЯ, РОЗВИТОК, ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІД ЧАС РЕВОЛЮЦІЇ

У статті аналізується діяльність київських музеїв в імперській період, а також трансформацій, що відбуваються в музейній галузі в період революційних подій (1917–1919 рр.). Розглядатиметься вплив державної влади та українського національного руху на розвиток музейної галузі на прикладі найбільших київських музеїв. Київ імперського періоду був важливим центром російської культури і влади. В імперській політиці щодо українських земель місто Київ мало важливе значення. Водночас Київ був центром українофільства в Російській імперії, залучаючи прихильників українського руху. Київ не мав столичного статусу фактично, але для українофілів, безумовно, вирізнявся серед інших українських міст. Найбільшими музейними закладами міста були Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії та Київський міський (художньо-промисловий і науковий) музеї. У статті історія музеїв розглядається крізь призму аналізу внеску центральної та місцевої влади в розбудову й подальшу діяльність музейних установ. В імперський період з точки зору влади, яка діяла у визначеній парадигмі невизнання українців окремим народом, музейні установи мали бути російськими. Для українофільської інтелігенції Російської імперії музейні установи мали великий потенціал у дослідженні історії та культури українських земель. У період революції Київ уже фактично стає столицею. Тепер українська влада, яка щойно постала, й розбудовники музейної справи могли розглядати Київ зі спільних позицій. Історія й культура тепер були важливим важелем легітимації нової влади, яка, завдяки впливу української інтелігенції, розуміла можливості музейної галузі. Ключове місце в цьому процесі мало належати Українському національному музею.

Ключові слова: музейництво, національний музей, державна влада, український національний рух.

У другій половині XIX – на початку XX ст. у Наддніпрянській Україні поступово сформувалася широка музейна мережа. Різноманітні музейні установи працювали в усіх губернських і деяких повітових центрах. Звичайно, м. Київ – столиця губернії й генерал-губернаторства, великий імперський центр, згодом столиця УНР та Української Держави не був винятком.

Метою розвідки є аналіз діяльності київських музеїв в імперський період та трансформацій, що відбуваються в музейній галузі в період революційних подій, а саме в 1917–1919 рр. Розглядатиметься вплив державної влади й українського національного руху на розвиток музейництва на прикладі найбільших київських музеїв.

Чому Київ важливий? Київ імперського періоду був вагомим центром російської культури і влади, він сприймався як «російське» місто¹. Це був адміністративний центр Південно-Західного краю, місто, звідки поширювалось християнство, осередок зросійщення українських земель.

Водночас Київ був центром українофільства в Російській імперії, залучаючи та гуртуючи прихильників українського руху². Українська інтелігенція могла сприймати це місто як історичну столицю. Київ не мав такого статусу фактично, але для українофілів, безумовно, вирізнявся серед інших українських міст. Музейні установи для них мали великий потенціал у дослідженні історії та культури українських земель. В імперський період українофіли використовували співпрацю з владою для реалізації власних ідей. Позиція центральної влади спрямовувалась на цілковиту заборону українського руху, водночас місцева влада була більш лояльною, схильною до співпраці, зокрема поширювалось залучення до служби прихильників українського руху³.

У період революції 1917–1921 рр. Київ уже фактично стає столицею. Тепер українська влада, яка щойно постала, та розбудовники музейної справи могли розглядати Київ зі спільних позицій.

Київ як імперський, так і столичний відіграв надважливе значення для всіх акторів (імперської влади різних рівнів, українофілів, керівництва автономної/незалежної України). Розглядаючи зв'язок музейної справи і влади на різних етапах, можна застосувати «ситуаційний» підхід (за О. Міллером)⁴, за яким важливо зрозуміти взаємодію всіх акторів, з'ясувати мотивацію їхніх дій. У нашому випадку акторами є імперська, потім українська державна влада, місцева влада, українофільська інтелігенція тощо.

Чому музеї важливі? Музейна справа, безумовно, відіграла й відіграє важливу роль у формуванні колективної пам'яті, політиці пам'яті, процесах націотворення тощо. Музейні установи впливають на формування політичної нації; використовуються владою як такі, що можуть змінювати/формуванню уявлення спільноти про себе.

Протягом XIX ст. у Європі постають так звані національні музеї – суспільно-політичні інститути, що ґрунтуються на зібранні відповідних колекцій і виставок, які зрештою мають представляти домінуючі національні цінності й міфи. Такі музеї завжди перебували в центрі націотворчих про-

¹ Hamm, M. F. (1993). *Kiev: a portrait, 1800-1917*. Princeton, NJ: Princeton University Press. P. XII

² Ibid., P. 95

³ Арістов, В. (2010). Українофіли: між державним і «національним». Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Ist/2010_104/04_aristov_vyu.pdf

⁴ Міллер, А. (2006). *Империя Романовых и национализм. Эссе по методологии исторического исследования*. Москва: Новое литературное обозрение, 28.

⁵ Aronsson, P., Elgenius, G. (2015). Making museums and nations. National Museums and Nation-Building in Europe 1750-2010. *Mobilization and legitimacy, continuity and change* (Aronsson P., Elgenius G. Ed). London and New York: Routledge, 2

⁶ Berger, S.(2015). National museums in between nationalism, imperialism and regionalism, 1750–1914. *National Museums and Nation-Building in Europe 1750-2010. Mobilization and legitimacy, continuity and change* (Aronsson P., Elgenius G. Ed). London and New York: Routledge, 28.

⁷ Ibid., 14-18.

⁸ Ibid., 23.

⁹ О прикосновенности чиновника 5 класса Лохвицкого к делам по изысканию и сохранению древностей. 1837–1841 гг. Государственный архив міста Києва. Фонд 299. Комітет з пошуку стародавностей у м. Києві при Київському університеті. Оп. 1. Спр. 6, Арк. 48.

цесів. Нації доводили свої права на автономію/незалежність зокрема за допомогою таких музеїв⁵. Для націй без держави, як і у випадку України, створення національних музеїв часто слугувало маркером їхніх державницьких амбіцій. Національні музеї XIX століття були потужними інструментами національної політики. Вони конструювали й стабілізували національні наративи і будували національну ідентичність. Музеї іноді діяли в тісному союзі з існуючими державами, але вони також оскаржували статус кво і сприяли національному будівництву, перебуваючи завдяки цьому у конфлікті з владою⁶. До національних музеїв відносять археологічні й історичні (їхнім завданням є подовшення національної історії); етнографічні (показують різноманіття етнографічних груп усередині нації), художні (репрезентують найбільші здобутки видатних національних митців) та технічні (зосереджуються на науковому прогресі в межах націй)⁷. Враховуючи, що найчастіше прихильниками національної ідеї була інтелігенція й університетські професори, можна побачити тісний зв'язок між створенням національних музеїв та університетів⁸.

* * *

Перші музейні установи Києва відкриваються при Університеті Св. Володимира у 1830-ті рр., вони активно розвиваються і провадять свою діяльність протягом усього «довгого» XIX сторіччя. Найбільшими музейними закладами міста були Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії та Київський міський (художньо-промисловий і науковий) музей. Як же музеї виникають і далі працюють? Який внесок у їх розвиток зробила влада, а який – представники української інтелігенції – провідники українського національного руху?

Заснування Університету Св. Володимира й, відповідно, музеїв було прямо пов'язане зі спробами влади встановити контроль над «південно-західним краєм» і зменшенням польського впливу після повстання 1830–1831 рр. Перші музейні зібрання університету були перенесені з ліквідованого Волинського ліцею. Під час реорганізації Віленського університету його майно також було передано до Києва. У 1834 р. на основі отриманих від закритих закладів колекцій було створено Музей красних мистецтв. Безпосередньо в Києві був започаткований Музей старожитностей. Його було засновано за ініціативи Тимчасового комітету для розшуку старожитностей з метою збереження й дослідження археологічних пам'яток. Комітет, що складався переважно з університетських професорів, отримав дозвіл від міністра народної освіти. Музей мав зберігати й досліджувати старожитності не лише з Києва, а й з «усього південного та південно-західного краю Росії»⁹. Пізніше було відкрито університетський нумізматичний кабінет.

Саме університетські музеї стали першими загальнодоступними музейними зібраннями Києва. Ці музейні установи діяли, звичайно, під контролем державної та місцевої влади, проте їхній вплив зводився до фінансування закладів, надання приміщень під зростаючі колекції тощо. Втім нестача

матеріальних ресурсів залишалася постійною проблемою для музеїв Російської імперії. Діяльність університетських музеїв офіційно визначалася загальноросійськими університетськими статутами. Успішна робота університетських музеїв, як наукова, так і освітня, була можливою переважно завдяки плідній роботі університетських професорів (якщо говорити про історичні музеї – це насамперед лідер громадівського руху в Києві Володимир Антонович), які активно збільшували університетські колекції, систематизували їх, вводили в науковий обіг музейні експонати тощо. Завдяки акцентам, на які, можна припустити, звертав увагу Антонович, університетський музей старожитностей мав (хоч і не артикульовану) відповідну спрямованість. Учений щороку проводив археологічні розкопки на території українських губерній (переважно Київського навчального округу), а також на Північному Кавказі. Усі предмети з цих розкопок передавалися до музею разом зі щоденниками¹⁰. Чимало археологічних матеріалів, що зберігалися в музеї, було залучено до наукового обігу саме В.Б. Антоновичем. Як зазначав його учень, дослідник історії музею В.Ю. Данилевич: «...Археологічний музей був перший, що мав Трипільські пам'ятки, й в ньому їх побачили вперше ті люди, що потім зажили собі славу на тій культурі»¹¹.

Першим музеєм церковно-історичного профілю в Україні та Російській імперії загалом став заснований у 1872 р. Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії. У 1881 р. Святішим Синодом було затверджено статут Церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії, згідно з яким музей академії мав такі завдання: «Музей накопичує в собі предмети, які належать до церковних старожитностей і взагалі релігійного мистецтва... До складу музею входять пам'ятки мови і писемності, мистецтва та художеств як загальної, так, особливо, російської старожитності церковної; але не відкидаються і пам'ятки нецерковні, оскільки вони складаються у зв'язку з церковними і служать для роз'яснення релігійного побуту давніх»¹². Цей музей був пов'язаний з імперською владою через формальне підпорядкування Святішому Синоду. Втім його робота цілком залежала від викладачів академії. Незмінним директором музею понад п'ятдесят років залишався М.І. Петров. Збільшення колекцій та фінансування музею було можливим переважно завдяки меценатській допомозі. Одним із джерел поповнення фондів музею були археологічні дослідження церковних старожитностей, що їх проводили члени товариства. Значна кількість експонатів потрапила до музею після обстеження Києво-Печерської лаври, Михайлівського собору та інших храмів і монастирів Києва й губернії¹³.

У 1900-х рр. значно ускладнилась ситуація з музейним приміщенням, зважаючи на значне збільшення колекцій. Завідувач музею М.І. Петров наприкінці 1913 р. звертався за допомогою до Державної Думи, намагаючись знайти фінансову підтримку у справі створення нової музейної будівлі¹⁴, проте з початком Першої світової війни виділення коштів не було здійснено.

¹⁰ Антонович, В. Б. (1884). Музей древностей. Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях императорского университета св. Владимира (под ред. В. Иконникова). Киев, 72.

¹¹ Данилевич, В. (1997). Проф. В. Б. Антонович та Археологічний музей І. Н. О. Син України: Володимир Боніфатійович Антонович (Т. 2). Київ: Заповіт, 386, 390.

¹² Заремба, В. (1995). Церковно-історичне та археологічне товариство в Києві. *Київська старовина*. (1), 85.

¹³ Каталог збережених пам'яток Київського церковно-археологічного музею 1872–1920 рр. (2002). Київ: Нац. Києво-Печерський іст.-культ. заповідник, 14.

¹⁴ Там само, 12–16.

Отже, щодо музеїв навчальних закладів, то вплив держави на розвиток музейництва зводився до формального затвердження факту відкриття музейних установ та їх недостатнього для повного покриття всіх потреб фінансування. Ініціатива відкриття музеїв часто належала професурі й, ширше, інтелігенції. Подальша діяльність музеїв також була неможливою без ініціативи професорів, таких як В. Антонович, М. Петров, та меценатської підтримки місцевих поціновувачів історії та культури.

Наявність у Києві музеїв тільки при навчальних закладах наприкінці ХІХ ст. вже не могла задовольнити потреб містян. Музеї поступово стають у цей час міською культурною нормою, проте існуючі в той час київські музеї не були відкритими для широкої публіки та й не ставили такого завдання. У 1899 р. було відкрито Київський міський музей (Київський художньо-промисловий і науковий музей імператора Миколи Олександровича (після офіційного відкриття у 1904 р.)). Датою заснування музею вважають 1 серпня 1899 р., коли у щойно збудованому приміщенні музею відкрилася виставка ХІ Археологічного з'їзду. Певний час, до офіційного відкриття музею, він мав назву Міського музею старожитностей та мистецтв.

Уперше ідея створення загальнодоступного міського музею в Києві постала у 1887 р., коли серед представників інтелігенції міста виникла думка про відкриття історичного музею під час святкування 900-річчя хрещення Русі¹⁵. Про важливість відкриття в Києві публічного музею свідчить широке гласне, а також негласне обговорення. Так, відомий історик О.М. Лазаревський писав, що незважаючи на те, що місто Київ має стародавню історію, в ньому досі не існувало історичного музею. Обґрунтовуючи необхідність реалізації цієї ідеї, він відмічав, що найцінніші документи й матеріали вивозяться у великій кількості за кордон, осідають у шанувальників старовини, і причиною цьому є відсутність осередку музею, де мали б зберігатися ці предмети¹⁶.

Питання про відкриття музею знов активізувалося у 1894 р. Було створено спеціальний комітет для збирання пожертв на користь майбутнього музею на чолі з генерал-губернатором краю О.П. Ігнат'євим¹⁷. Основним напрямом діяльності комітету стало здобуття коштів на будівництво приміщення для міського музею та збирання експонатів для нього. Було прийнято рішення організувати вивчення стану кустарних промислів та природничих багатств на території Київської, Волинської, Полтавської, Чернігівської та Подільської губерній. Отже, було поставлено за мету створити музей, який висвітлював би не суто історію міста Києва, але й України¹⁸.

Питанням відкриття в Києві музею цікавилися й у канцелярії Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора, про що свідчить опублікована Ларисою Федоровою конфіденційна записка відомого мистецтвознавця Адріана Прахова «Какой музей нужен и возможен в Киеве», датована 1894 р.¹⁹ А. Прахов пише про рух, який відкрито діє в Галичині та замасковано в Росії, вочевидь українофільський. Підкреслюючи, що «ни один здравомыслящий человек, конечно, не усомнится в крепости Русской Государственной власти в этих краях... всегда возможно, что высшая

¹⁵ [Лазаревский А.] (1893) К истории будущего Киевского музея. Киевская старина. (Т.60). 170.

¹⁶ Там само, 169–171.

¹⁷ Ковтанюк Н. (2005). Головний музей історії України. Пам'ять століть (1), 113.

¹⁸ Колеснікова В.В.(2004). В. Хвойка та заснування археологічного відділу Київського міського музею. Історичний журнал (10–11), 50.

¹⁹ Федорова, Л.Д. (2011). Записка Адріана Прахова «Какой музей нужен и возможен в Киеве» у контексті історії заснування в Києві крайового музею. Київська старовина (3), 82.

²⁰ Там само, 92.

²¹ Там само, 92.

²² Федорова, Л.Д. (2015). Приватні зібрання української старовини Василя та Миколи Тарновських у контексті історії музейної справи Києва. Український історичний журнал. (№ 6.), 83.

²³ Ковтанюк, Н. (2005). Головний музей історії України. Пам'ять століть. (№ 1), 114.

²⁴ Киевский художественно-промышленный и научный музей императора Николая Александровича (1905). Киев, 3.

²⁵ Освящение и открытие Киевского художественно-промышленного и научного музея имени императора Николая Александровича (1905). Киев.

²⁶ Письмо [Киевского городского головы Лучицкому И. В.] с просьбой поддержать ходатайство перед Государственной Думой о назначении Художественно-промышленному и научному музею субсидии из казны. (11 апреля 1909) Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 66 Архів Лучицького І.В. Спр. 243. Арк. 1, 3.

администрация вынуждена будет упразднить всякое учреждение, с которыми так или иначе будут связаны антигосударственные стремления...»²⁰. Ця записка, припустимо, свідчить про небажання влади пропустити будь-який прояв відкритої українофільської діяльності, як це було у випадку з Південно-Західним відділом Російського географічного товариства, закритим у 1876 р. Зважаючи на це музей за порадою А. Прахова мав бути орієнтований на збирання та експонування предметів красних мистецтв чи художніх ремесел, що є найбезпечнішим та найвигіднішим²¹.

У 1890-ті рр. Київ мав можливість отримати у власність ще один, уже сформований, публічний музей, вочевидь, небезпечної спрямованості – Музей українських старожитностей Василя Тарновського. Це унікальне українознавче приватне зібрання В. Тарновський мав бажання заповісти місту Києву, але міська дума відмовилась його прийняти²². Надалі колекція була передана Чернігівському губернському земству, гласні якого теж далеко не одразу погодились її прийняти та фінансувати вже як земську музейну установу.

З 1897 р. справою влаштування міського музею опікувалося Товариство старожитностей та мистецтв, яке очолив відомий меценат Б.І. Ханенко. Товариство оголосило конкурс на кращий проєкт будівлі для майбутнього музею. Будівля музею (будівництво завершено у 1898 р.) була зведена за рахунок коштів кийівської громадськості, меценатів та царської родини²³. Загальна сума, витрачена на зведення музейної будівлі, склала 243 тис. крб. Найбільш значні пожертви на це будівництво були зроблені родинами Терещенків (108 тис. крб.), Бродських (5 тис. крб.), а також П.І. Харитоненком (5 тис. крб.). Крім того, 100 тис. крб. були виділені імператором Миколою II²⁴.

Офіційне відкриття музею відбулося 30 грудня 1904 р., на ньому були присутні представники місцевої влади, що обіймали найвищі посади, зокрема генерал-губернатор, духівництво, меценати й діячі культури. На відкритті неодноразово підкреслювалось історичне значення Києва й важливість відкриття музею саме в цьому місті²⁵.

Міська влада і товариство старожитностей і мистецтв не мали достатньо фінансів для підтримання нормальної роботи музею. Музей, незважаючи на те велике значення, яке він мав для міста, залишався в дуже скрутному фінансовому становищі, що, звичайно, стримувало його розвиток. Загальна сума, яку щороку витрачало Товариство старожитностей та мистецтв на утримання музею, не перевищувала 4 тис. крб. Цей кошторис складався, зокрема, з тимчасової субсидії Київської міської думи, яка становила 1000 крб. Про катастрофічну нестачу коштів свідчить той факт, що товариство виділило в 1907 р. на придбання нових предметів лише 37 крб. Міська дума постановила клопотати перед міністром торгівлі та промисловості про підпорядкування музею відповідному міністерству, а також перед Державною Думою – про надання субсидії²⁶. У 1909 р. музей переходить до відомства Міністерства торгівлі і промисловості, як і всі інституції, «що мали своїм предметом художню

²⁷ Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени государя императора Николая Александровича за 1909 год. (Б.г.). Киев, С 3.

²⁸ Там само, 5.

²⁹ Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени государя императора Николая Александровича за 1912 год (1913). Киев, 3.

³⁰ Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени государя императора Николая Александровича за 1911 год (1912). Киев, 4.

³¹ Див. докладніше: Дворкін, І. (2017). Музейні установи в українському національному русі Наддніпрянщини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Місто: історія, культура, суспільство. (№1(3)), 87.

³² Шевчук, В. (2013). Київське кустарне товариство і народні художні промисли України початку ХХ ст. Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки (Вип. 5), 242.

³³ Ернст, Ф. (1929). Як збиралися малярські твори Шевченка у Всеукраїнському історичному музеї ім. Шевченка. Життя й революція (Кн. 3), 124.

³⁴ Оксенич, М (2006). Сторінки історії Національного музею історію України: відділ „Старий Київ”. Київська старовина, (№2), 77,78.

промисловість». Крім того, з цього року згідно з постановою Державної Думи музей отримував щорічну субсидію 6 тис. крб.²⁷

Статут музею був затверджений міністром торгівлі і промисловості 3 червня 1909 р. Завідування музеєм мало здійснюватися спеціальним комітетом²⁸. До його складу входили представники Товариства старожитностей та мистецтв, Київської міської думи, Міністерства торгівлі і промисловості, директор музею та особи, що були обрані безпосередньо комітетом. Офіційним попечителем музею був Київський, Подільський та Волинський генерал-губернатор²⁹. Згідно зі статутом фонди музею поділялися на сім відділів: художньо-промисловий, художній, археологічний, історичний, нумізматичний, етнографічний та бібліотеку³⁰.

Утім реальний вплив державних інституцій на розвиток музею не був визначальним. Діяльність музею більше залежала від осіб, що ним безпосередньо керували. Зокрема, завдяки діяльності директора Миколи Біляшівського, який спрямовував наукову, виставкову, просвітницьку роботу музею так, що він ставав українським національним музеєм, висвітлював історію і культуру не тільки міста Києва, а й України в цілому. Постійні експозиції та особливо масштабні виставки слугували передусім реалізації «українського», а не «імперського» чи «російського» проекту³¹.

Прикладами музейних виставок, що пропагували саме українську культуру, на противагу офіційній політиці пам'яті є перша південноросійська кустарна виставка (1906 р.). На виставці були зібрані колекції творів українських народних майстрів («українського народного стилю»), що вперше представляли вироби народного мистецтва з майже всієї етнографічної території України³². Не менш значимою саме для формування української ідентичності була виставка з нагоди п'ятдесятиріччя від дня смерті Тараса Шевченка (1911 р.), на якій було представлено 36 оригінальних малюнків і 13 офортів художника з приватних зібрань. Виставка стала значним поштовхом у справі популяризації його мистецької спадщини. Вийшов друком каталог «Виставка артистичних творів Тараса Шевченка» українською та російською мовами³³.

У 1912 р. в музеї було створено відділ «Старий Київ», присвячений історії міста. Спеціальною комісією розроблено програму, згідно з якою експозиція відділу мала представляти матеріали з таких тем: видання з історії Києва, топографія міста, види Києва, історія міста, церква та духовенство, населення, управління, суд, благодійність, медична допомога тощо. Після проведення плідної роботи зі збирання експонатів відділ було відкрито для відвідувачів у грудні 1913 р. Його експозиція постійно змінювалася, що було пов'язано з намаганням різнобічно висвітлити історію Києва. Музей отримував від міської думи окреме для нього фінансування³⁴.

* * *

Для новостворених держав Європи характерне відкриття національних музеїв, які роблять величезний внесок у формування національної ідентичності завдяки візуалізації національної історії та культури. Розглянемо український випадок. Революційні події 1917 р. не могли не вплинути на музейну справу. До влади в місті, хоч і ненадовго та в умовах постійної зміни влади, приходять українські національні сили. Для посталої спочатку як автономної, а згодом і незалежної держави створення національних музейних закладів мало стати важливим, особливо в Києві, який був історичною і став фактичною столицею України.

Українська інтелігенція, яка опікувалась розвитком, зокрема, музейної справи в місті, дістала можливість активувати свою роботу в цьому напрямі, створивши Центральний комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва України. До складу комітету, який очолював директор художньо-промислового музею М. Біляшівський, увійшли відомі українські історики, діячі культури М. Грушевський, Д. Яворницький, М. Петров, Д. Дорошенко та ін. З утворенням Генерального Секретаріату – першого українського уряду при Департаменті мистецтва створюється відділ охорони пам'яток старовини і музейної справи. Започатковується державне управління охороною культурного надбання³⁵.

М. Біляшівський, складаючи план роботи відділу охорони пам'яток, обґрунтував його основне завдання – створення Українського національного музею, на основі Київського художньо-промислового. Планувалося залишити в музеї історичні відділи, окремо – відділ «Старий Київ». Особлива увага в плані приділялася етнографічному відділу, який мав бути побудований за принципом Стокгольмського національного музею. Окремо мали діяти Національна картинна галерея у Маріїнському палаці, Шевченківський музей та відділ «Відродження України». Останній мав висвітлювати український рух, події війни й революції³⁶.

Деякі з музейних проєктів почали втілюватися у життя. Восени 1917 р., після створення Української академії мистецтв, розпочалось зібрання творів українських та західноєвропейських художників для Національної картинної галереї. До нового зібрання передавали свої картини художники та меценати, Генеральний секретаріат виділив на закупівлю експонатів 1 млн крб.³⁷

У період Української Держави під значним впливом інтелігенції та науковців створювались і діяли державні органи збереження культурної спадщини. За погодженням з Радою Міністрів було створено Головне управління мистецтв та національної культури, яке фінансувалося з бюджету. При ньому діяла секція музеїв на чолі з М. Біляшівським³⁸.

Уряд Української Держави також підтримував ідею створення Українського національного музею. Музей за планом, створеним спеціальною комісією, мав бути заснований на основі Київського

³⁵ Розовик, Д. Ф. (2002). Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920). Київ : ВПЦ „Київський університет”, 166.

³⁶ Маньковська, Р. В. (1997). Музейництво в Україні. Київ, 20

³⁷ Розовик, Д. Ф. (2002). Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920). К. : ВПЦ „Київський університет”, 163.

³⁸ Маньковська, Р. В. (1997). Музейництво в Україні. Київ, 28.

³⁹ Нестуля, О. (1994). Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (Доба Центральної Ради, гетьманщини, Директорії). Київ : Ін-т історії України НАНУ, 118, 120.

⁴⁰ Там само, 201–203.

художньо-промислового музею і складатись із шести відділів: пластичних мистецтв, археології, історичного, етнографічного, художньо-промислового та нумізматично-сфрагістичного. Уряд також виділив 500 тис. крб. на закупівлю експонатів для музею³⁹. Втретє питання про відкриття Національного музею вирішувались у період перебування при владі в Києві Директорії УНР на початку 1919 р. Було затверджено статут нового музею, який мав регулювати його роботу. Музей, за статутом, мав усіляко підтримуватися державою, зокрема отримувати фінансування з бюджету. Остаточ-но питання відкриття Національного музею формально не було вирішено через втрату Директорією контролю над Києвом⁴⁰. Після встановлення більшовицької влади музей та міські приватні зібрання було націоналізовано (1919 р.).

Підбиваючи підсумки, зауважимо, що в Російській імперії не було цілеспрямованої державної музейної політики. Водночас імперська та місцева влада мали вплив на створення музейних установ і їхній подальший розвиток (найбільше через фінансування). Напевно, з точки зору імперської влади, яка діяла у визначеній парадигмі невизнання українців окремим народом, створені музеї при Університеті Св. Володимира, Київській духовній академії, а також художньо-промисловий і науковий музеї мали бути російськими, за чим стежила, чи мала стежити, влада усіх рівнів. Проте прихильники українського національного руху, обіймаючи офіційні посади, використовували музеї з метою українського руху, знаходячи можливості залучати місцеву владу та меценатів. Музеї міста діяли під різними вивісками, але вони мали потенціал стати національними українськими музеями. Найбільше це стосувалося, безумовно, Київського міського музею. Цей музей фактично й розвивався відповідно, завдяки вченим з ним пов'язаним.

У 1917–1919 рр. ситуація з музейною справою в місті змінюється. Українські державні утворення – УНР та Українська Держава, звісно, мали зовсім інші погляди на розвиток української нації і прагнули завершити реалізацію «українського проекту», створивши власну державу. Історія та культура тепер були важливим важелем легітимації нової влади, яка, завдяки впливу української інтелігенції, розуміла можливості музейної галузі. Ключове місце в цьому процесі повинен був займати Український національний музей. Не було жодних сумнівів, що він має бути заснований саме в Києві – столиці України.

References

Antonovich, V. B. (1884). *Muzej drevnostej. Istoriko–statisticheskie zapiski ob uchenyh i uchebno–vspomogatelnyh uchrezhdeniyah imperatorskogo universiteta sv. Vladimira* (pod red. V. S. Ikonnikova). Kiev.

Aristov, V. (2010). *Ukrayinofily: mizh derzhavnym i «natsional'nym»*. Retrieved from: [http:// archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Ist/2010_104/04_aristov_vyu.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Ist/2010_104/04_aristov_vyu.pdf)

Aronsson, P., Elgenius, G. (2015). Making museums and nations. *National Museums and Nation-Building in Europe 1750-2010. Mobilization and legitimacy, continuity and change* (Aronsson P., Elgenius G. Ed). London and New York: Routledge.

Berger, S. (2015). National museums in between nationalism, imperialism and regionalism, 1750–1914. *National Museums and Nation-Building in Europe 1750-2010. Mobilization and legitimacy, continuity and change* (Aronsson P., Elgenius G. Ed). London and New York: Routledge.

Dany`levy`ch, V. (1997). Prof. V. B. Antonovy`ch ta Arxeologichny`j muzej I. N. O. Sy`n Ukrayiny`: Volo-dy`my`r Bonifatijovy`ch Antonovy`ch (T. 2). Ky`yiv: Zapovit.

Dvorkin, I. (2017). Muzejni ustanovy` v ukrajins`komu nacional`nomu rusi Naddnipryanshhy`ny` napry`kinci XIX – na pochatku XX st. *Misto: istoriya, kul`tura, suspil`stvo* (1(3)), 83-91

Ernst, F. (1929). Yak zby`rally`sya malyars`ki tvory` Shevchenka u Vseukrajins`komu istory`chnomu muzeyi im. Shevchenka. *Zhy`ttya j revolyuciya* (Kn. 3), 122-130.

Fedorova, L.D. (2011). Zapy`ska Adriana Prahova «Kakoj muzej nuzhen y` vozmozhen v Ky`eve» u konteksti istoriyi zasnovannya v Ky`yevi krajovogo muzeyu. *Ky`yivs`ka starovy`na* (3), 82-94

Fedorova, L.D. (2015). Pry`vatni zibrannya ukrajins`koyi starovy`ny` Vasy`lya ta My`koly` Tarnovs`ky`x u konteksti istoriyi muzejnoyi spravy` Ky`yeva. *Ukrayins`ky`j istory`chny`j zhurnal* (6.).

Hamm, M. F. (1993). *Kiev: a portrait, 1800-1917*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Katalog zberezheny`x pam`yatok Ky`yivs`kogo cerkovno–arxeologichnogo muzeyu 1872 – 1920 rr. (2002). Ky`yiv: Nacion. Ky`yevo-Pechers`ky`j ist.-kul`t. zapovidny`k.

Kievskij hudozhestvenno–promyshlennyj i nauchnyj muzej imperatora Nikolaya Aleksandrovicha. (1905). Kiev.

Kolesnikova, V.V.(2004). V. Xvojka ta zasnovannya arxeologichnogo viddilu Ky`yivs`kogo mis`kogo muzeyu. *Istory`chny`j zhurnal* (10–11), 49–56

Kovtanyuk, N. (2005). Golovny`j muzej istoriyi Ukrayiny`. *Pam`yat` stolit`* (1).

[Lazarevskij, A.]. (1893). K istorii budushego Kievskogo muzeya. *Kievskaya starina*.(T.60). S. 169 – 171.

Man`kovs`ka, R. (1997). Muzejny`czstvo v Ukraini. Ky`yiv.

Miller, A. (2006). Imperiya Romanovyh i nacionalizm. Esse po metodologii istoricheskogo issledovaniya. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie.

Nestulya, O. (1994). Bilya vy`tokiv derzhavnoyi sy`stemy` oxorony` pam`yatok kul`tury` v Ukraini (Doba Central`noyi Rady`, get`manshhy`ny`, Dy`rektoriyi). Ky`yiv : In-t istoriyi Ukrayiny` NANU.

Okseny`ch, M (2006). Storinky` istoriyi Nacional`nogo muzeyu istoriyu Ukrayiny`: viddil „Stary`j Ky`yiv”. *Ky`yivs`ka starovy`na* (2), 76-84

Osvyashenie i otkrytie Kievskogo hudozhestvenno–promyshlennogo i nauchnogo muzeya imeni imperatora Ni-kolaya Aleksandrovicha. (1905). Kiev

Otchet Kievskogo hudozhestvenno–promyshlennogo i nauchnogo muzeya imeni gosudarya imperatora Niko-laya Aleksandrovicha za 1909 god.(B.g.). Kiev

Rozovyk, D. F. (2002). Ukrayins`ke kul`turne vidrodzhennya v roky` nacional`no–demokraty`chnoyi revolyuci-yi (1917–1920). Ky`yiv: VPCz „Ky`yivs`ky`j universy`tet”.

Shevchuk, V. (2013). Ky`yivs`ke kustarne tovary`stvo i narodni xudozhni promy`sly` Ukrainy` pochatku XX st. *Aktual`ni problemy` my`stecz`koyi prakty`ky` i my`stecztoznavchoyi nauky`* (Vy`p.5), 242-244.

Zaremba, S. (1995). Cerkovno–istory`chne ta arxeologichne tovary`stvo v Ky`yevi. *Ky`yivs`ka starovy`na*. (1).

Dvorkin Ihor

MUSEUMS IN KYIV (1830'S - 1919): FORMATION, DEVELOPMENT, TRANSFORMATION DURING THE REVOLUTION

The article analyzes the formation and development of Kyiv museums during the imperial period, as well as the transformations, that took place in this field during the revolutionary period (1917–1919). The article deals with the history of museums through the prism of analyzing the contribution of central and local authorities to the development and further activities of museum institutions. The influence of the state authorities and the Ukrainian national movement on the development of museums is considered in the example of the largest Kyiv museums.

Museums have played an essential role in the formation of collective memory, memory policy, the nation-building processes et cetera. During the study period in European countries, national museums were opened. As P. Aronson and G. Elgenius mentioned, «The national museum is thus a knowledge-based socio-political institution, with corresponding collections and displays that ultimately claim, articulate and represent dominant national values and myths». This article examines the potential of Kyiv museum institutions to become Ukrainian national museums.

Kyiv during the imperial period was an important centre of Russian culture and power. For imperial authorities, Kyiv was the administrative centre of the Southwestern region, the city from which Christianity spread, the centre of Russification of Ukrainian territory et cetera. At the same time, Kyiv was the centre of the Ukrainian movement in the Russian Empire. The Ukrainian activists could perceive this city in a completely different way – as a historic capital. For the Ukrainian intelligentsia of the Russian Empire, museum institutions had great potential in the study of the history and culture of Ukrainian lands.

The first museums in Kyiv were opened at St. Volodymyr University in the 1830s. The most significant museums in the city were the Church-Archeological Museum at the Kyiv Theological Academy and the Kyiv City (Art, Industrial and Scientific) Museum

There was no purposeful state museum policy in the Russian Empire. At the same time, the imperial and local authorities had an influence on the creation of museum institutions and their further development (mostly through funding). From the point of view of imperial power, which acted in a particular paradigm of non-recognition of Ukrainians as a separate people, Kyiv museums were supposed to be “Russian”, followed by, or should be followed by, authorities of all levels. However, supporters of the Ukrainian national movement, occupying official positions, used the museums for their purposes, finding opportunities to involve local authorities and patrons. The city’s museums operated under different signage, but they had the potential to become Ukrainian national museums, most of all the Kyiv City Museum. This museum has evolved accordingly, thanks to scholars associated with it.

Місто: ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА, СУСПІЛЬСТВО

In 1917–1919 the situation in the city changed. Ukrainian state entities – the UNR and the Ukrainian State, of course, had completely different views on the development of the Ukrainian nation and sought to implement the “Ukrainian project” by creating their state. History and culture were now an essential lever of legitimizing the new government, which, thanks to the influence of the Ukrainian intelligentsia, understood the possibilities of the museum industry. The Ukrainian National Museum had a crucial role in this process. There was no doubt that it should be based in Kyiv, the capital of Ukraine.

Keywords: *museums, national museum, Ukrainian national movement, state authorities.*

